

Forum för hållbar utveckling

Det ekonomiska ramverket och hållbar utveckling

Seminarium i Stockholm den 22 januari 2004

Föredrag av:

Christian Azar, professor i fysisk resursteori, Chalmers

Kenneth Hermele, ekonom och författare

Kristina Persson, vice riksbankschef

Rapport nr 5

Innehåll	sida
Inledning	3
Kenneth Hermele: Det kapitalistiska systemet och hållbar utveckling	4
Christian Azar: Ekonomiska styrmedel för en hållbar utveckling	8
Kristina Persson: Hållbar utveckling och ekonomisk tillväxt	14
Diskussion	18
Deltagarlista	21

Inledning

Forum för hållbar utveckling (FFHU) bildades i mars 2003 i syfte att skapa ett tvärpolitiskt nätverk av engagerade personer som vill verka för ekonomisk, miljömässig, social och kulturell hållbarhet. Nätverkets medlemmar är engagerade i de flesta av riksdagspartierna, liksom i en mångfald andra organisationer och nätverk. Forum för hållbar utveckling anser att samhället behöver grundläggande reformer för att på ett bättre sätt främja långsiktighet och helhetssyn. Forum för hållbar utveckling verkar för en tvärpolitisk och horisontell dialog mellan samhällets olika aktörer och ett partiöverskridande samarbete i hållbarhetsfrågorna.

Ambitionen är att erbjuda medlemmarna i FFHU-nätverket minst fyra seminarier per år. Resultaten av seminarierna redovisas i rapportform. Verksamheten sammanfattas i en årsskrift.

Den 22 januari 2004 arrangerade Forum för hållbar utveckling ett seminarium om det ekonomiska ramverkets förmåga att generera en hållbar utveckling. Ett stort tack till Christian Azar, Kenneth Hermele och Kristina Persson för er medverkan.

Det kapitalistiska systemet och hållbar utveckling

Kenneth Hermele

Är det möjligt att förena det kapitalistiska världssystemet med hållbarhet? På den frågan ger Immanuel Wallerstein ett enkelt och tydligt svar: nej. Ökad tillväxt och strävan mot hållbarhet är motsatta krafter. Det gör ingenting eftersom Wallerstein menar att kapitalismen försvinner om 25-50 år. Men om man inte tror att kapitalismen upphör så snart, kan då hållbarhet förenas med kapitalism?

För några år sedan var jag med i Resurseffektivitetsutredningen, en offentlig utredning som skulle utreda om det fanns någon motsättning mellan hållbarhet och ekonomisk tillväxt.

Bakgrunden var att finansdepartementet redan bestämt sig för att det inte längre finns någon anledning att ställa frågan om det föreligger en motsättning mellan hållbarhet och ekonomisk tillväxt då Långtidsutredningen av år 2000 ansåg att man kan fastställa att Sveriges tillväxt är hållbar. Utredningen (SOU 2000:2) kom fram till att visserligen hade en enorm effektivisering skett i användandet av naturresurser mätt per BNP-krona, men att samtidigt den absoluta miljö- och resursbelastningen tilltagit. Vi går alltså åt fel håll om vi intresserar oss för den absoluta miljöbelastningen.

Som tur är står inte finansdepartementets uppfattning ensam, inte ens inom den socialdemokratiska regeringen. Det finns en klar motsättning i synen på dessa frågor mellan finansdepartementet och miljödepartementet. Det är en hälsosam motsättning, som i sin tur bygger på två helt olika sätt att se på frågan om hur tillväxt och hållbarhet hänger ihop.

En del av motsättningen består i att det finns två sätt att se på vad begreppet hållbarhet är.

Den dominerande tolkningen, åtminstone bland ekonomer, är att se hållbarhet som summan av det kapital som människor skapar och det kapital som naturen svarar för. Om man lägger ihop dessa två olika typer av kapital - och de tillsammans inte minskar i värde - då har vi hållbarhet. Detta är *en* definition på hållbarhet. Detta är finansdepartementets perspektiv.

En annan hållbarhetsdefinition säger att man måste titta på människoskapat och naturkapital separat och inte blanda ihop ekonomins och naturens resurser. Endast om både ekonomin stärks och naturkapitalet samtidigt är intakt eller förstärks kan vi tala om en hållbar utveckling. Här finner vi miljödepartementet.

De här två typerna av hållbarhetsdefinitioner är principiellt olika. I den första definitionen är det möjligt att tänka sig att vi har hållbarhet även om det naturliga kapitalet minskar. Den första definitionen brukar därför kallas för ”svag hållbarhet”, medan den andra definitionen kallas för ”stark hållbarhet”.

För att kunna mäta hållbar utveckling med en svag hållbarhetsdefinition har Konjunkturinstitutet använt sig av måttet ”miljöjusterad nettonationalprodukt”. Om den miljöjusterade

nettonationalprodukten ökar är utvecklingen hållbar och om den inte ökar då har vi inte hållbarhet.

Den miljöjusterade nettonationalprodukten räknas fram på följande sätt: Man tar bruttonationalprodukten, drar ifrån återinvesteringar och drar därpå ifrån de mätbara miljökostnaderna (men utelämnar klimatförändringen, ozonuttunningen och artutrotningen då man inte har några bra mått på dessa miljökonsekvenser). Det här är ett sätt att mäta hållbarhet utifrån den svaga definitionen. Men det är ganska ointressant – och helt ofullständigt - från ett ekologiskt perspektiv.

Det finns andra sätt att mäta tillväxt och utveckling. Human Development Index (HDI) har utvecklats av UNDP. HDI bygger på en övertygelse att mänsklig utveckling måste mätas med annat än ekonomisk tillväxt. HDI har därför utvecklat ett index där man mäter ekonomisk aktivitet, utbildningsnivån i samhället och livslängden. När dessa tre faktorer läggs ihop får man ett HDI som kan jämföras över tiden och mellan olika länder. Länder som ligger lågt vad gäller själva BNP-utvecklingen kan ligga betydligt högre när mänsklig utveckling mäts. Det finns länder (Kuba och många forna socialiststater i östra Europa) som hoppar upp många platser på världsrankningen. Det finns också länder som betar sig på motsatt sätt, t ex de oljerika staterna runt Persiska viken. De redovisar höga BNP-tal men är dåliga på att investera i utbildning, hälsovård etc.

Jag har hittat på ett eget utvecklingsmått som är en blandning av ett svagt mått med en del absoluta ingredienser: Sustainable Human Development Index (SHDI). Som mått för hållbarheten använder jag ekologiska fotavtryck. Det är ett mått som mäter hur stor yta av produktiv biologisk mark som en livsstil i ett land tar i anspråk. Om den ytan är större än den som är globalt tillgänglig (hela jordens biologiskt produktiva yta delat med jordens befolkning), är livsstilen inte hållbar. Vissa länder som ligger illa till på HDI, ligger väldigt bra till på SHDI, exempelvis Sverige som rasar på SHDI-rankningen eftersom vårt ekologiska fotavtryck är för stort. Länder som Nigeria, Kenya och Kina däremot ligger högt upp på SHDI.

Den svaga hållbarhetssynen innehåller ett klart element av utbytbarhet. Det innebär att pengar och materiella resurser i största allmänhet anses vara utbytbara mot ekologiska resurser. Här ligger svagheten eftersom aldrig så mycket människoskapat kapital inte kan ersätta förlusten av t ex ozonlagrets skydd mot ultraviolett strålning.

Stark hållbarhet kan mätas med hjälp av miljödepartementets gröna nyckeltal. De gröna nyckeltalen intresserar sig bara för ekologiska faktorer och tar alltså inte in ekonomiska, sociala eller kulturella faktorer när man mäter hållbarhet. Man försöker inte heller väga ihop de gröna nyckeltalen till ett enda mått då de olika gröna nyckeltalen kan gå åt olika håll.

Man får då i stället stora problem när man ska redogöra för huruvida utvecklingen i stort går mot hållbarhet eller ej.

Vad är det då som är nyckeln till att inom ramen för det nuvarande ekonomiska systemet utveckla samhället mot hållbarhet? Först måste man bestämma vilken typ av mått man vill använda och vilken typ av hållbarhetsdefinition som är mest relevant. Den ekonom som har funderat mest och bäst över detta är den amerikanske ekonomen Herman Daly, som idag är en av de starkaste företrädarna för den ekologiska ekonomin. Hans huvudpoäng, för att få ekonomin att bidra till hållbarhet, är att man måste börja intressera sig för det han kallar ”scale”, dvs storlek eller omfattning. Det ekonomiska system som vi har idag är bra på att fördela resurser men är dåligt på att förhålla sig till den ekonomiska aktivitetens inverkan på de ekologiska resurserna. Dalys

uppfattning är att den avgörande begränsningen idag, den som ekonomisk politik måste försöka hantera, är att många viktiga ekologiska resurser kännetecknas av allt större knapphet. Ekonomins ramverk ger här väldigt liten hjälp att rätta till dessa brister. Det är t ex ingenting i ekonomin som reagerar när biosfärens förmåga att absorbera växthusgaser överskrids. Enligt Daly måste två åtgärder vidtas: För det första inrätta en institution på global nivå som anger var ramarna för den fysiska tillväxten – och de fysiska uttagen av naturresurser – går. För det andra, åtgärder för att begränsa befolkningstillväxten. Miljöbelastningen är ett resultat av hur många människor som finns samt deras köpkraft och livsstilar. Med en enkel formel kan detta samband beskrivas som $E = PAT$, där E står för miljöbelastning (environment), P för befolkning (population), A för livsstil (affluence) och T för teknik (technology). Miljöbelastningen är alltså en funktion av befolkningens storlek och livsstil i förhållande till den teknik som används. Det finns därmed olika typer av insatser man kan göra som alla går åt samma håll: Kina har erfarenhet av åtgärder för att minska befolkningsökningen. Miljörelsen har satt livsstilsförändringar på agendan. Teknikförbättringar har en stor potential för att minska miljöbelastningen. Vilken väg man tror på har nog mycket att göra med vilka förhoppningar man hyser om hur mänskliga beteenden förändras, genom frivilliga val eller genom tvång.

Utmaningen ligger i att på politisk väg sätta absoluta gränser för hur mycket resurser som får förbrukas – detta förmår inte dagens ekonomiska ramverk göra – och kombinera detta med fördelningsmekanismer. Med Dalys ord handlar det om en blandning av makrostabilitet, som innebär att man bestämmer skalan/omfattningen inom ramen för de ekologiska gränserna, med mikrovariabilitet, som innebär att man inom ramen för absoluta gränser får rimligt mycket individuell frihet. Det här typen av konstruktion – makrostabilitet och mikrovariabilitet - är precis det som nu diskuteras i form av utsläppsrätter vad gäller växthusgaser inom EU.

Frågan är alltså: hur når vi hållbarhet? Svaret så långt är att hitta mekanismer där man kan införa någon typ av gräns för omfattningen av energi- och materialströmmarna och efterfrågan på olika naturresurser och miljöutrymme utan att behöva införa planhushållning. Här är gröna nyckeltal mera användbara som utgångspunkt än svaga mått på hållbarhet.

Hur sker stora förändringar?

Vad är det som ligger bakom stora systemförändringar? Ett svar är att titta på tidigare fall då avgörande förändringar skett. Ett intressant år är då 1944, när segrarmakterna i andra världskriget träffades i Bretton Woods i USA. Man bestämde vilken typ av institutioner som behövdes för att möjliggöra en förnuftig utveckling och för att det ekonomiska systemet skulle kunna överleva på ett anständigt sätt. Här skapas Världsbanken och Internationella Valutafonden. Det som hade föregått mötet i Bretton Woods var en lång period av stora katastrofer/kriser – ekonomiska, sociala, militära och mänskliga. Alltså: förnuftet som kunde skördas i Bretton Woods hade skapats av en synnerligen kraftig stimulans så att en gemensam ståndpunkt kunde uppnås i tillräckligt många länder och i huvudet på tillräckligt många politiker.

Nästa stora systemförändring är kopplat till år 1974. Då antog FN:s generalförsamling en resolution där man kräver en ny ekonomisk världsordning. FN talade om det stora behovet att ändra de spelregler som gällde för världsekonomin. Skiftet i tänkande hade delvis med oljekrisen 1973 att göra. Men en sannolikt lika viktig faktor var att efterkrigstidens långa tillväxtvåg tog slut vid denna tid, samtidigt som stormakternas nederlag i de koloniala krigen i Sydostasien och Afrika visade på en styrkeförändring till Tredje världens förmån.

Jag trodde att den chock som gick genom USA och övriga världen efter den 11 september 2001 skulle leda fram till en ny typ av tänkande om behovet att utveckla och skydda de globala

nyttigheterna (som skydd mot terrorangrepp, ett stabilt klimat, finansiell stabilitet, etc.) Den insikt som terrorattackerna skapat om behovet av att göra något på global nivå för att undvika den typen av aktioner borde leda till ett uppsving för mera ”governance”, mera styrning på politisk nivå, i stil med den anda som rådde i Bretton Woods 1944. Ett tecken på att detta var på gång att ske var att det kom signaler från USA direkt efter den 11 september som tydde på att Bush-regeringen var intresserad av att ändra sin politik och stärka FN:s roll. Som vi nu vet blev det inte så mycket av den insikten, i alla fall inte ännu.

Frågan är nu vilken typ av störningar, sammanbrott och kriser som behövs för att världen ska ta sitt förnuft till fånga så att vi kan få en övergång från den svaga hållbarhetsdefinitionen till något som är mycket starkare och hållbarare.

Man kan tveklöst säga att vissa delar av världssamfundet redan har förstått att det är ett sådant systemskifte som krävs. Många hävdar att vi redan har passerat en gräns där systemet inte längre klarar av de miljökatastrofer som är under utveckling. Jag tänker här inte första hand på miljöörelsen utan på de stora återförsäkringsbolagen. Dessa bolag, som Munich Re, vilka försäkrar försäkringsbolagen när riskerna blir så stora att inte enskilda försäkringsbolag klarar att ta kostnaderna, är starkt oroade över kommande miljöproblem och naturkatastrofer. Den första reaktionen från dessa företag är dock inte att säga att vi måste införa någon slags begränsning av de ekonomiska aktiviteterna – det vill säga att försöka minska ”scale” - utan att ge ut något de kallar för ”catastrophe-bonds”, en speciell form av obligationer som syftar till att återförsäkra återförsäkrarna om riktigt stora katastrofer skulle inträffa.

Om man inte tror att det räcker – jag tror inte att försäkringsbolagen själva tror det – då borde det kunna finnas ett ekonomiskt argument för att diskutera koncept som ”stark hållbarhet” och ”skala”. Annars får vi ställa vårt hopp till det som Immanuel Wallerstein förväntar sig: att kapitalismen snart ska ta slut.

Ekonomiska styrmedel för en hållbar utveckling

Christian Azar

Är hållbar utveckling möjlig att nå inom ramen för den marknadsekonomiska modell som vi för närvarande lever med? Om så är fallet, vilka kompletteringar behövs? Om så ej är fallet, vilken typ av ekonomiskt system behövs?

För att kunna svara på den första frågan måste man först definiera hållbar utveckling. I grova drag kan man säga att utvecklingen går mot hållbarhet när de viktiga miljöindikatorerna inte längre fortsätter att försämrans utan pekar uppåt. En annan förutsättning för hållbarhet är rimligen parlamentarisk demokrati.

Det finns tre svar på den första frågan. (1) Nej, det går inte. (2) Ja, det går. (3) Kanske.

”Nej” är enkelt och okomplicerat i den meningen att om vi inte har några styrmedel, en marknadsekonomisk modell utan styrmedel, är det uppenbart så att vi inte kan uppnå en utveckling som är hållbar. Det finns inte en chans att teknikutvecklingen av sig själv skulle lösa miljöproblemen.

Men om vi använder de miljöekonomiska styrmedel som faktiskt finns (t ex regleringar, skatter och avgifter, standards för energieffektiviseringar mm) då är jag övertygad om att det går att förena marknadsekonomi med hållbar utveckling. Inför vi tillräckligt höga avgifter för koldioxid och får en bra kemikaliepolitik osv då är jag övertygad om att det går att förena hållbar utveckling och marknadsekonomi. Vi upptäckte för tjugofem år sedan att de ökade utsläppen av svaveldioxid var ett problem och vidtog åtgärder för att minska belastningen; bland annat genom handel med utsläppsrättigheter i USA och en kombination av olika styrmedel i Västeuropa. Vi upptäckte att användningen av freoner var ett problem och löste även detta problem. Flera av de värsta kemikalierna är borta från marknaden idag. Innerstadsluften blir bättre, inte bara i den rika världen utan i många megastäder i fattiga länder, på grund av styrmedel som tvingar fram effektivare teknik.. Ett annat exempel är den förbättrade vattenkvaliteten i sjöar och floder i Västeuropa. Vi har alltså åstadkommit många miljöförbättringar tack vare användningen av politiska styrmedel.

Klimatförändringen

Nu till svaret nummer två, dvs ”kanske”, som är det mera komplicerade svaret. Som redan konstaterats behövs styrmedel för att uppnå en utveckling som är hållbar. Ett skäl till att det har varit relativt enkelt att få acceptans att införa styrmedel för att lösa olika miljöproblem är att styrmedlen hittills har berört en relativt begränsad del av ekonomin. Det blev därför inte så stort motstånd från de företag som hade investerat i olika saker och ting. Om vi nu tittar på det stora problem som vi har framför oss – klimatförändringen – är det ett problem som inte berör en enskild sektor utan problemet är av generisk karaktär, dvs det berör i stort sett hela ekonomin.

Därför får vi räkna med ett väldigt starkt motstånd mot införandet av styrmedel på detta område. Jag skulle vilja illustrera hur stor förändring vi faktiskt står inför.

Den här bilden visar koldioxidutsläpp per capita i de större regionerna i världen. Koldioxiden är mätt i kolatomer. USA, som är ”olympiska guldmedaljörer” i sporten koldioxidutsläpp, släpper ut 5,5 ton kol per person och år. Västeuropa och Östeuropa ligger mellan 2-3 ton kol per person och år. Sverige ligger på ca 1,7. (Sverige släpper ut mindre koldioxid än andra länder på grund av vår höga användning av kärnkraft, vattenkraft och biobränslen. Sverige har mer biobränslen i terrawatttimmar värme än vi har kärnkraft i terrawatttimmar el.) Kina ligger på 0,6 ton kol per capita medan Afrika och Indien ligger på 0,3. Afrikas siffra borde egentligen vara lägre men den pressas upp av Sydafrika som släpper ut mer per person än vad vi gör i Sverige. Länder som Ghana och Etiopien ligger på 0,05 ton kol per person och år.

Hur mycket kan vi släppa ut per capita om vi ska klara av att undvika allvarliga klimatproblem? På hundra års sikt måste vi minska utsläppen med 70-80 procent på global nivå. Om vi skulle fördela ut utsläppsrätterna per capita (på säg 10 miljarder människor) då hamnar vi på en nivå som ligger under Indien idag. Det skulle innebära en stor och radikal omvandling av energisystemet. Energisystemet är det som smörjer industrier, uppvärmning, transporter. Det utgör en grund för hela den ekonomiska utvecklingen i i-världen och de växande ekonomierna i u-världen. Detta är den stora utmaningen.

Ska vi nu lösa det här problemet kommer vi att möta en massa motstånd. Frågan är inte om att det är tekniskt möjligt – jag är övertygad om att det är tekniskt möjligt att genomföra förändringarna med hjälp av vindkraft, biobränslen, solenergi mm. Jag är också övertygad om att det är ekonomiskt möjligt. Men när vi genomför styrmedlen, i form av koldioxidavgifter eller handel med utsläppsrätter, då ger vi oss på ekonomiska intressen som inte vill att det här ska ske. Det bildas ett motstånd som kan göra det politiskt omöjligt att införa styrmedlen. Frågan är då: I en marknadsekonomi som har en mängd företag som gör investeringar och blir beroende av sina gamla investeringar – bygger marknadsekonomin in så mycket motstånd mot förändring att de styrmedel som vi vet skulle kunna lösa problemet blir omöjliga att införa? Om svaret är jakande, dvs att det blir omöjligt att införa tillräckliga styrmedel, då är också svaret nej på den första frågan som ställdes inledningsvis. Marknadsekonomin och hållbar utveckling blir då oförenliga.

Generellt sett har jag hittills varit ganska optimistisk – ”det är inte så allvarligt, vi kommer att kunna införa de nödvändiga styrmedlen, vi kommer att lösa problemen.” Men på senare år har jag faktiskt blivit lite mer pessimistisk, inte minst på grund av utvecklingen i USA med Bush-administrationen som har hoppat av Kyoto-avtalet. Kyoto-avtalet är heller inte en högt prioriterad fråga i Ryssland. Egentligen är det bara EU som driver klimatfrågan i världen. Synar man EU i sömmarna finns det många EU-länder som inte är speciellt intresserade (Italien, Spanien, Grekland etc). Sverige, som i EU driver klimatfrågorna hårdast tillsammans med England, har inte så mycket att yvas över. I det förslag till fördelning av utsläppsrätter för industrin som nu diskuteras ligger nivån på plus 30 procent jämfört med 1990 års utsläpp. Det är en väldigt låg ambitionsnivå.

Det ena dilemmat med dagens marknadsekonomi är att de stora aktörerna ofta motverkar förslag till införande av styrmedel som skulle kunna lösa problemet, i det här fallet klimatförändringen. Det andra dilemmat är att i en öppen internationell ekonomi blir det oerhört svårt för enskilda länder att gå före i någon verklig mening. Man kan vidta en del åtgärder inom transportsektorn och uppvärmningssektorn, men i det stora hela blir det svårt för ett enskilt land att gå snabbt framåt för då möts man av motstånd som hävdar att konkurrensen med andra länder försämras. Det är sant när det gäller industriproduktionen, jag har inga invändningar mot det. Men det är inte

sant när det gäller transporter och uppvärmning. Den konkurrensutsatta industrin får därmed en stor makt gentemot regeringarna.

Det är ett problem att enskilda länder inte kan gå så mycket före. Ska man lösa problemet behövs det föregångarländer som faktiskt visar att förändringar är möjliga. Marknadsekonomi i kombination med frihandeln tillintetgör till viss del den möjligheten - men inte helt och hållet. Styrinstrument som t ex handel med utsläppsrättigheter kan införas på internationell nivå. Det gör att Sverige som nation förlorar det övergripande ansvaret för hur mycket vi ska släppa ut i Sverige. Det gör att man flyttar frågan till internationell nivå, just nu till EU som helhet. Det tror jag att man måste göra. Det är sannolikt den enda framkomstvägen på sikt.

Det finns dock några saker som gör mig positiv. Det ena är, att även om det är en väldigt radikal omställning av energisystemet som måste till, så behöver omställningen inte ske över de närmaste tio åren utan den kan ske successivt över 50 till 100 år. Det gör att det ändå kan bli möjligt att göra någonting. Låt mig visa en bild på hur mycket det här kan tänkas att kosta om vi ska genomföra den här förändringen.

Hur mycket saker och ting kommer att kosta över en hundraårsperiod är naturligtvis extremt svårt att uppskatta. Det finns en hel del experter inom FNs internationella forskningspanel IPCC som ägnar sig åt detta. Där tar man fram uppskattningar på vad det kommer att kosta att lösa klimatproblemet och att stabilisera koldioxidhalterna i atmosfären. Att göra detta innebär att genomföra en politik på global nivå som leder till att halten av koldioxid i atmosfären hamnar på 350, 450 eller 550 miljondelar - ppm (idag är vi på 370 ungefär, Sverige har satt upp ett mål på 450). Då kostnaderna skall bedömas hävdar en arbetsgrupp inom IPCC att kostnaden är runt 20 trillion US dollar (350 ppm), 5 trillion US dollar (450 ppm) respektive 2 trillion US dollar (550 ppm).

Det kan ju låta som enormt stora pengar. Men vad betyder det här om man presenterar det på ett annorlunda sätt? Denna figur är ett alternativt sätt att presentera exakt samma resultat. Den översta linjen visar hur stor världens BNP kommer att se ut om de närmaste hundra åren om vi har 2,1 procent årlig tillväxt. Det är ungefär vad vi har haft de senaste 100 åren. Det här är ingen drastisk förändring.

Den röda linjen på toppen illustrerar vad som kommer att ske utan några som helst åtgärder. Den gröna linjen visar hur det blir om vi skulle ta alla kostnader, 20 trillion US dollar, och lösa energisystemets problem och undvika allvarliga klimatförändringar. Ändå kommer vi att vara tio gånger rikare. Även om det är en väldigt stor förändring av energisystemet som skall genomföras, behöver det inte innebära att det ekonomiska systemet går omkull. Att lösa klimatproblemet är sålunda förenligt med en rimlig nivå på tillväxten – men bara om vi inför styrmedel på ett klokt sätt. Det är sålunda inte den totala kostnaden som är problemet. Problemet är att det finns ett ganska stort antal aktörer och ganska stort antal länder som kommer att få problem rent specifikt och de kan förväntas blockera de styrmedel som vi idag vet skulle kunna fungera. En koldioxidavgift på internationell nivå eller ett system med handel med utsläppsrättigheter med ett tak för utsläppen som gradvis sänks skulle kunna lösa problemet.

Bush och Berlusconi – bland andra - gör mig pessimistiska om möjligheten att genomföra det här politiskt men insikten om de tekniska möjligheterna och att kostnaderna inte är så stora gör mig ändå optimistisk att det faktiskt kommer att gå att införa de styrmedel som kan lösa problemet.

Vad ska då de politikerna göra som vill göra någonting?. Jag tror att det finns ett antal saker som bör göras.

- (1) Skapa allianser med aktörer från industrin som vill någonting och som inte skulle förlora speciellt mycket. Volvo kommer inte att förlora på en tuff klimatpolitik. Detsamma gäller för Electrolux. Förlorarna finns främst bland ett antal energiintensiva företag, speciellt kolindustrin, och dessa kommer att arbeta för att blockera klimatpolitiken. Men när regeringar i gemen och industridirektorat inser att stora delar av industrin faktiskt inte har så mycket att förlora på det här då blir det möjligt att genomföra de styrmedel som behövs. Ett problem är att industrin säger att ”vi är inte är politiska” men de ropar alltid nej när man vill genomföra styrmedel som kan hota dem. Kruxet är att den del av industrin som inte alls blir hotad aldrig utropar ”ja, det var ett bra förslag”. Politiker behöver samarbeta mera med de företag som är proaktiva. Och de proaktiva företagen måste våga gå ut och säga att de tycker att Kyoto-protokollet är bra, att de tycker att koldioxidavgifter är bra etc. Det finns en del som har gjort det men det behövs mycket mer. Det behövs motkrafter till dem som hämmar.
- (2) Politiker kan i långt större grad subventionera producenter av solceller, vindkraft, biobränslen för elproduktion så att dessa energikällor börjar växa. Till slut kommer företagen inom dessa branscher att bli så stora att de själva kan lobba för en ambitiös koldioxidpolitik. En politiker som är smart subventioner solcellsindustrin i Europa. Sedan kan solcellsindustrin bli så stark att den kan påverka att politiken går i rätt riktning. Man bör emellertid vara försiktig med subventioner så att man inte gör det på fel sätt. I USA har man t ex subventionerat etanol från majs och har fått oerhört stora etanolproducenter som lobbar för att man ska fortsätta med etanolprogrammet som inte alls kommer att vara någon långsiktig lösning.
- (3) Om det nu är så att det bara är EU som vill någonting i de första åtagandeperioderna finns det en risk att stålindustrin flyttar till Kina, aluminiumindustrin till Brasilien osv. Därför skulle det vara intressant att testa importskatter på energiintensiva produkter som aluminium, stål osv. Det skulle kunna drivas i WTO. Man skulle kunna börja med ett testfall. Det är ett tydligt sätt att markera att vi menar allvar, att klimatproblemet borde få tyngd i WTO-sammanhang. Den exakta utformingen är naturligtvis ett problem eftersom stålet tillverkas i Kina och bilarna görs i Sydkorea med kinesiskt stål. Det är politiskt svårt att börja beskatta bilen. Men man kan börja testa någonstans. Man kan hota att man ska göra någonting och bara det kan ge resultat.

När det gäller klimatförändringen finns det tekniska lösningar. Det finns 10 000 gånger mer solenergi som förs in till jorden varje år än den mängd fossila bränslen vi använder varje år. Det finns ett enormt flöde av förnybar energi. Potentialen är enorm.

Markanvändningen

När det gäller markanvändningen är problemet svårare för det är biologiska system som levererar papper, kött, vegetabilier osv. Här är det mycket svårare att höja produktiviteten och det finns en risk att det blir knapphet om ytor. Vi ser redan idag hur förstörelsen pågår. Förstörelsen av regnskogen pågår i lika stor takt idag som på 1970-talet. Om befolkningen på jorden ökar till 9-10 miljarder människor och alla ska äta kött eller fisk på samma sätt som Västvärlden gör idag blir det stora problem. Det finns prognoser som visar att man kommer att ta ytterligare en miljard hektar mark i anspråk för matproduktionen år 2050 jämfört med idag. Det skulle innebära att en lika stor skogsyta ödeläggs. En miljard hektar mark är ungefär lika med hela USAs yta vilket är 300 gånger större än den svenska jordbruksarealen.

Här finns det inte lika enkla styrmedel. Det är inte lätt att införa en skatt på markanvändning. Det är heller inte lätt att reservera ett antal ytor och skydda dem. När efterfrågan på de här markytorna

stiger kommer det att upplevas dyrt att upprätthålla skyddsåtgärderna. Jag vet inte hur man ska hantera det här. Möjligtvis kan man fundera över en fiskskatt. Mycket fiske pågår illegalt på vissa ställen och det är svårt att kontrollera fisket. Europeiska flottor fiskar utanför kusterna längs Afrika utan någon som helst kontroll. En fiskkonsumtionsskatt är ingen bra idé men är en möjlighet för att dämpa efterfrågan på biologiska resurser. Kanske behövs det en köttskatt för att dämpa efterfrågan på soja. Västeuropa importerar mycket soja från Brasilien för att föda upp mjölkkor i Västeuropa. Detta tvingar iväg bönder in i Amazonas som hugger ner regnskogen. Där är det mycket starkare koppling till konsumtionsnivån som driver efterfrågan på ytor. En köttskatt är inget bra styrmedel men på lång sikt behöver vi tänka på detta.

Det finns en stor och svår fråga och den är: *hur stor andel av jordens areal ska vi människor kontrollera och hur stor andel av jordens areal ska få vara orörd?* Det är ingen enkel fråga och det finns inget absolut svar på den. Men det är en fråga som vi bör fundera över. Annars är det uppenbart så att vi människor kommer att breda ut oss över varenda kvadratmeter på jordens yta.

Det finns något absurt i det att vi faktiskt spenderar miljarder dollar på att skicka sonder till mars för att leta liv när vi samtidigt förstör tusentals liv i regnskogar som vi inte ens känner till.

Var är vi på väg?

Jag har hittills talat om två specifika frågor. Nu kommer jag till en övergripande fråga. Marknadsekonomin är ett oerhört effektivt instrument och jag är generellt sätt positiv till marknadsekonomin. Men kruxet är naturligtvis att hela systemet bygger på ökad konsumtion – och att konsumtionen ofta tar sig starkt negativa former. Vi kan lägga på locket när det gäller koldioxidutsläpp. När det uppstår en ny kemikalie, med giftiga egenskaper, kan vi lägga på en policy för det. Men märk att vi hela tiden är på jakt efter att lösa alla de nya problem som uppstår pga konsumtionens ökning och de nya produkterna.

Då bör vi fundera över vart vi är på väg. Jag skall läsa upp en kontaktannons i Göteborgsposten som min mormor visade mig: ”Bekantskap önskas med trevlig dam i medelåldern med egen bil och intresse för utlandsresor. Svar med fotografi på bilen.”

Det finns ett enormt sug av produkter, vi skaffar mer och mer. Allt det här driver energianvändningen. Ett exempel är SUV-bilarna som kör omkring i innerstäderna och drar mycket energi. Marknadsekonomin är ett effektivt instrument att kanalisera köplusten som de flesta har. Men den är inte effektiv när det gäller att hantera det allt knappare miljöutrymmet.

Det har gjorts studier över hur lyckliga människor är i olika länder och över tiden. Det visade sig att människor blir lyckligare om de får mer pengar än andra i deras omgivning har. Men som kollektiv blir vi inte lyckligare. En amerikan var uppskattningsvis lika lycklig 1960 som 1990, en Japan likaså. Vi har fått alla nya konsumtionsvaror tack vare marknadsekonomin, men vi blev inte lyckligare. Det här är delvis kopplat till hållbar utveckling eftersom expansionen och konsumtionen driver material- och energiflödena. Men frågan är på något sätt mycket mer fundamental i den meningen att vad det innebär att vara människa, vad vill vi göra med våra liv osv. Marknadsekonomin tenderar att forma oss som människor. Frågan är hur stort utrymme marknadsekonomin ska ha i att forma oss, att forma våra uppfattning om vad som gör oss glada och inte glada.

Några avslutande kommentarer som är kopplade till de övergripande frågor som är kopplade till marknadsekonomi och hållbar utveckling. Det ena är massmedias roll. Har man en okontrollerad

marknadsekonomi när det gäller massmedia kommer man till slut att ha ett fåtal personer som äger och kontrollerar hela massmedia i världen. Den enfalden tror jag är farlig. Det är ett stort problem med Berlusconi i Italien; det är ett stort problem med situationen i USA. Det där bör man vara vaksam på. Debatten om hållbar utveckling kräver mångfald.

Man bör satsa på utbildning och få in mer miljöfrågor i utbildningen så att man på lång sikt få fler medborgare som förstår att det krävs någon typ av förändring och som accepterar styrmedlen.

Det är också viktigt att det finns en ordentlig konkurrenslagstiftning som förhindrar att bolag blir extremt stora. Det är de extremt stora bolagen som försvårar förändringar. Jag läser nu en bok om västvärldens väg till rikedom som beskriver hur få tekniska revolutioner och avancerade innovationer som har kommit från de stora bolagen. Om man kan genomföra ordentlig konkurrenslagstiftning undviker man problemet att bolagen blir så stora att de kan kontrollera de politiska ambitioner som finns.

Hållbar utveckling och ekonomisk tillväxt

Kristina Persson

Förenligheten mellan en långsiktigt hållbar utveckling och ekonomisk tillväxt i världen som helhet förutsätter en accelererande användning av styrmedel. Den viktigaste anledningen till pessimism för mig ligger i de politiska systemens förmåga att fatta obekväma och långsiktiga beslut i en miljö som är kortsiktig och opportunistisk och där media spelar en klart negativ roll. Sverige är inget undantag. Har vi idag tillräckligt modiga politiker som vågar fatta de kontroversiella beslut som en långsiktigt hållbar utveckling kräver?

Om man antar att ingenting görs finns en klar motsättning mellan tillväxt och miljö. Kina avser att femdubbla sin BNP de närmaste tjugo åren, så som man har femdubblat sin BNP sedan slutet av 1970-talet. Man kan lätt föreställa sig vilka effekter det kan få på jordens klimat om det sker utan teknisk utveckling för minskade utsläpp. Och många andra länder ligger i startgroparna för att komma i nivå med de rika ländernas levnadsstandard.

Vår egen tillväxt innebär också en ökad belastning för miljön. Men allt mer konsumtion i rika länder avser tjänster som har lägre miljöpåverkan och med ökande resurser och kunskap kan vi få en teknikutveckling som minskar påfrestningarna på miljön. Frågan är hur stor nettoeffekten blir, det är här som det ökande ekologiska fotavtrycket kommer in i bilden: Vårt ekologiska fotavtryck är väsentligt större än vad som vore rättvist. Vi tär på andra länders resurser.

De frågor om marknadsekonomin som Anders Wijkman formulerade inför detta möte antog att nationalekonomin behöver förändras för att bättre kunna stödja en utveckling mot en hållbar utveckling. Som jag ser det är det inte nationalekonomin i sig som måste förändras. Möjligen har problemet varit (och är) att nationalekonomer politiserar, att de använder sin vetenskap till att driva politiska åsikter. Vad som är ekonomiskt sant varierar över tiden. Det är inte samma sanning som gäller idag som på 1980-talet eller 1960-talet och i skydd av sin status kan nationalekonomer agera politiska påtryckare. Men jag tycker faktiskt att just nu är problemet i avtagande. Nu är jag förstås en obotlig optimist, men jag tycker mig se att pendeln är på väg att svänga tillbaka från det nyliberala extremläge som tog sin början på 1980-talet och inta en mer balanserad position. Att det pågår en tillnyktring bland beslutsfattare och ekonomer och en vilja att inse komplexiteten i samhällsutvecklingen som gör att man söker sig bort från de allra mest förenklade, nyliberala modellerna.

Under ganska många drev exempelvis IMF väldigt hårt kraven på u-länderna att avreglera och privatisera. Man pressade på för att man skulle få en miljö för ekonomin som var så konform som möjligt med marknadsekonomiska spelregler. Långivningen förenades med en konditionalitet som var gemensam för alla. Tittar man i backspeglarna kan man idag se att den här politiken har misslyckats i de fattigaste länderna. Det medger också IMF idag. Många länder är lika fattiga som de var i början av 1990-talet och antalet fattiga på jorden har bara minskat marginellt. Det är framför allt Kina och Sydostasien som har haft en klart positiv utveckling.

I IMF:s preliminära utvärdering konstaterar man att finanspolitik och penningpolitik måste sättas in i ett större sammanhang och att den ekonomiska politiken måste föras med utgångspunkt från

de ekonomiska, sociala och institutionella förutsättningarna i varje land. När det inte finns fungerande institutioner och tydliga regelverk fungerar inte heller privatiseringar och avregleringar som det var tänkt. Det går inte att privatisera och tro att marknadens aktörer av sig själva allokera resurserna på ett samhällsekonomiskt effektivt sätt. Man betonar också betydelsen av ägarskap. Om den ekonomiska politiken ska vara långsiktigt hållbar måste länderna själva äga sina planer och prioriteringar. De måste vara ett inslag i en nationell politisk process. Det handlar om förankring, implementering och möjlighet att ställa beslutsfattare till svars. Och detta är en ganska ny inställning från Världsbanken och IMF. Det är en s.k. institutionell syn på nationalekonomin som jag personligen tycker är sympatisk.

Lösningen är alltså inte att IMF och andra ekonomisk-politiska institutioner ska bredda sin verksamhet till att inkludera åtgärder för ökad jämställdhet eller renare miljö. Det handlar mer om att sätta in IMF:s mandat i ett helhetsperspektiv och föra en dialog med andra aktörer.

Det stora problemet för en social och ekologiskt hållbar utveckling är, oavsett vilket land man tittar på, bristen på effektiva styrmedel och bristen på ett tydligt ansvar för det långsiktiga perspektivet. Man måste alltså balansera det begränsade, kortsiktiga ekonomiska perspektivet med en tillräckligt stark och långsiktig miljöpolitik, energipolitik, jordbrukspolitik, socialpolitik etc. Lagstiftningen, d.v.s. ett regelverk och en väl avvägd ekonomisk-politisk styrning genom avgifter och skatter behövs. Detta bidrar till att gränser sätts för de kortsiktiga intressena.

Det är alltså politiken som är problemet, inte nationalekonomin. Det finns massor med bra förslag som väntar på genomförande i nationella och internationella sammanhang. Vi har t.ex. Kyoto-protokollet och EU-kommissionens kemikaliestrategi (som skulle kunna vässas ännu mer). Det finns förslag på skatter på miljö och energi. Det finns förslag till en reformering av jordbrukspolitiken. Det finns massor av förslag på åtgärder för att värna Östersjöns miljö. Och det finns förslag på investeringar i ny tåginfrastruktur i Europa.

Men det räcker inte med nationell politik. Men samtidigt tycks det vara den enda slags politik som vissa länder och vissa människor accepterar. Det är den enda politik som anses legitim och demokratisk. Federalism och överstatlighet är i det närmaste fula ord i Sverige. Men om man vill ändra maktbalansen mellan marknadsekonomi och politik i dagens samhällen måste demokratin i likhet med problemen bli övernationell. Som jag ser det finns inget val.

Idag får ekonomiska intressen (eller nationalekonomin) skulden för tillkortakommanden som egentligen ska sökas inom det politiska, demokratiska systemet.

Behovet av en gemensam politik växer i takt med att globaliseringen ökar. Globaliseringen gör ju att problemen blir övernationella. Men det är inte globaliseringen i sig som ska ha skulden för problemen utan det förhållandet att det saknas de nödvändiga regelsystemen, ledarskapet och institutionerna som krävs för att man ska kunna ta till vara värdet av tillväxten på bästa sätt och för att kunna balansera den mot miljöintressena. Ju svagare regimer, desto svagare blir både bevakningen av det långsiktiga samhällsintresset och därmed nivån på den långsiktiga ekonomiska tillväxten. Ibland måste man exempelvis fråga sig vilken nytta som u-landsbistånd gör när det går till länder som inte har tillräckligt väl fungerande institutioner och system.

Därför är det väldigt bra att IMF och Världsbanken på senare år mer och mer har fokuserat uppbyggnaden av institutioner och så kallad good governance, bra styrning och ledarskap. Här spelar för övrigt Sverige en aktiv roll för att driva på. Säkert skulle vi kunna göra mycket, mycket mera. Från Riksbankens sida kan vi exempelvis göra mera i u-länder för att stödja uppbyggnaden av en väl fungerande finansiell sektor, t ex ett fungerande bankväsende.

Dilemmat för ett enskilt land är att det kan vara svårt att gå före med strängare bestämmelser eftersom det på kort sikt kan innebära ett hot mot det ekonomiska intresset. Ibland kan också demokratin sätta hinder i vägen. Kvaliteten på det politiska ledarskapet spelar återigen en avgörande roll. Bindande internationella överenskommelser kan ge politikerna modet att stå emot kortsiktiga, populistiska opinioner.

Men vi löser inte problemen genom att stoppa globaliseringen (vilket för övrigt inte går). Utan det behövs både en ambitiös nationell politik och ett bindande internationellt samarbete. Jag vill gå så långt som att påstå att en vision om hållbar utveckling inte är tänkbar utan ett starkt internationellt samarbete, även överstatligt. Det land som vill allra minst för miljön bestämmer takten i EUs samarbete så länge beslut måste fattas i konsensus. Ofta blir det ingen skärpning alls av miljöpolitiken. För mig är det ganska obegripligt hur Miljöpartiet och Vänsterpartiet kan vara motståndare till EU och till ett överstatligt samarbete i Europa.

Ett annat problem är bristen på resurser. Det gäller inte minst de fattiga länderna. Här kan biståndspengar hjälpa till för att uppnå en orientering av resurserna till hållbar utveckling. Problemet är att biståndet är så litet. Idag är det bara 18 procent av kapitalströmmarna från omvärlden till u-världen som är bistånd. Resten är privat kapital.

Vi har mycket kvar att göra i Sverige när det gäller ”getting prices right”, d.v.s. att påverka priserna så att det som förorenar mest betalar för det med avgifter och skatter.

Bakom kritiken mot globaliseringen ligger i grunden en stark kritik mot den kapitalistiska marknadsekonomin. Det kan finnas många goda skäl till det. Men det problematiska med kritiken är att den saknar alternativ. Den visar sällan på något hållbart alternativ för hur ekonomin i stället ska organiseras på ett någorlunda effektivt sätt. Jag har i varje inte hört någon utvecklad och trovärdig vision för ett system som i grunden skulle innebära något annat. De socialistiska ansatserna och försöken som vi har sett under de senaste 100 åren förskräcker.

En styrka hos marknadsekonomin är förmågan till omstrukturering genom s.k. ”kreativ förstörelse”. Nya resurser och ökad välfärd skapas på detta sätt. Men de som drabbas ska inte lämnas i sticket. Återigen måste det ekonomiskt effektiva balanseras med social anständighet. Motmedlet är en ansvarsfull politik för omställning i näringslivet, stöd, utbildning till individer som drabbas eller riskerar att drabbas, regionalpolitik, arbetsmarknadspolitik osv. Detta är också någonting som IMF och Världsbanken numera uppmärksammar i sin politik.

Men det räcker inte med bara politik, inte ens om den är överstatlig och internationell. Det behövs också stor aktivitet och påtryckningar från individer och medborgare. Det är kanske detta som blir räddningen, det som gör att min pessimism inte får fog för sig. Att de nya internationella folkrörelserna med internets hjälp blir tillräckligt kraftfulla, tillräckligt fokuserade, tillräckligt konstruktiva så att de tvingar fram åtgärder i tid. Det är först nu som vi har möjligheten att snabbt och effektivt samarbeta och driva opinion över hela världen genom internationella rörelser och organisationer. Jag tror exempelvis att konsumentmakten, rädslan för konsumenterna, kan spela en oerhört stor roll för att stoppa missbruk av människor och miljö. Företagen har numera inte råd att strunta i protesterna mot exempelvis barnarbete och miljöfarlig hantering. Bara man håller trycket uppe för förändring. Inom detta område finns oerhört mycket att göra, inte minst genom folkbildning och mobilisering i såväl de rika som de fattiga länderna.

Egentligen handlar det kanske om människans förmåga att kunna avstå. Människan har levt med knapphet i många tusentals år. Överflöd är helt nytt fenomen. Det har genererat sociala problem

och en accelererad miljöförstoring. Så våra diskussioner ska kanske börja handla om vad det innebär att vara människa.

Diskussion

Anders Wijkman:

Jag har haft många debatter om de här frågorna med olika ekonomer och vi landar nästan alltid i den så kallade inverterade Kuznetskurvan. På dess axlar finns miljöpåverkan respektive ökningen i BNP. Enligt denna teori inträffar nedsmutsning i början av ett samhälles modernisering. Man gör inte så mycket åt miljöproblemen för man vill tjäna pengar. Så småningom ökar standarden och man anser sig ha råd med att investera i ny teknik. Samhället blir sedan renare och renare i takt med att välståndet ökar. Det är i stort sett detta resonemang vi möter på tidningarnas ledarsidor. Fler och fler forskare börjar emellertid komma med invändningar. För vissa typer av problem – kolcykeln, kvävecykeln, förlusten av biodiversitet osv - förefaller det vara precis tvärtom: ju rikare vi blir, desto mer växer problemen. Problemet är att nästan ingen vill tala om detta problem. Ekonomerna vill det inte. Då spricker deras resonemang om att tillväxt alltid är någonting positivt. Politikerna vill inte heller ha en debatt om det för om vi börjar ifrågasätta den ekonomiska tillväxten är de rädda att det blir mindre skatteintäkter. Facket vill inte heller ha debatt om detta för man är rädd för arbetslöshet. Företagen vill inte ha debatt för man vill skydda sin produktion. Och medborgarna vill inte heller diskutera frågan eftersom siktet för de allra flesta är inställt på ökade inkomster.

Problemet som jag ser det är att ekonomerna inte ger oss någon hjälp utan skjuter över allt på politikerna.

Kristina Persson sa att det är inget fel på nationalekonomin. Men vi tillämpar ju fortfarande ungefär samma modell som Adam Smith utvecklade för över tvåhundra år sedan! Sedan han skrev sin "Wealth of Nations" har vi lärt oss mycket om hur biosfären fungerar – saker som Smith inte hade en aning om. Samtidigt har vi fortfarande kvar en ekonomisk modell där biosfären och natursystemen över huvud taget inte finns med – jag förstår inte hur vi ska kunna fortsätta så här!

Kenneth Hermele:

Adam Smith säger så här: I en marknadsekonomi där marknadens aktörer är beroende av sina sociala sammanhang fungerar marknaden som om den vore styrd av en osynlig hand. Är kunskap tillräcklig? Smith, som för många blivit närmast symbolen för en oansvarig marknadsliberalism, visar sig alltså vara mycket intresserad av sambandet mellan samhälle och marknad, alls inte en tillskyndare av avreglering och nyliberalism.

Åter till grundfrågan: hur ska man förena ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet? Om man bara kan införa absoluta gränser som grund för de frågeställningar som ekonomin ska syssla med så har man kommit väldigt långt. Ekologisk ekonomi tar sin utgångspunkt i storleksproblemet och behovet av absoluta gränser. Det handlar om en världsförståelse grundad på naturvetenskap. Miljöekonomi har inte denna utgångspunkt och därför ägnar man sig i denna tanketradition så mycket åt de relativa frågorna som t ex effektivisering och miljöbelastning per BNP-krona. Om ekologisk ekonomi införs som en bred vetenskaplig disciplin skulle det alltså betyda mycket för hur själva frågan ställs.

En annan fråga: kan ett land gå före i en globaliserad värld? Exempelvis, kan ett land gå före alla andra med att genomföra en skatteväxling? Mitt svar är ja, och det av två skäl. Det viktigaste är att åtgärder och styrsystem som vrider Sverige mot hållbarhet bör ses som näringspolitik i syfte

att förändra den ekonomiska och samhällsliga strukturen. Det andra skälet till att vilja gå före är att det visar sig att företagens motstånd mot sådana förändringar i verkligheten försvinner så snart politikerna visat att menar allvar: det tar inte så lång tid att lägga om produktionen, och det kostar inte heller så mycket som de trögrörliga storbolagen hotar med så länge de tror att de har en möjlighet att hindra den nödvändiga övergången till ett verkligt ekologiskt hållbarhetstänkande.

Christian Azar:

Någon frågade mig varför jag är så övertygad i mina svar angående hur väl marknadsekonomin och hållbar utveckling går ihop. Jag sa bland annat att det är otvetydigt så att det inte går ihop om vi inte har tillgång till rätt typ av styrmedel. Skälet till det är att jag har väldigt svårt att se hur företag över hela världen kollektivt skulle bestämma sig att inte använda kol, att inte använda vissa typer av kemikalier, att rena kolet från svavel etc. Allt detta fördyrar produktionen och i en marknadsekonomi köper man det som är billigast. Därför krävs styrmedel.

Anders Wijkman talade om Kuznetskurvan. Även om många ekonomer tenderar att säga att ”blir vi rikare så minskar påverkan på miljön” är det faktiskt politiska åtgärder som lett fram till miljöförbättringarna. Möjligtvis är det så att det faktum att vi blev rikare gjorde att luften blev sämre. När vi blev rikare började vi argumentera för politiska styrmedel. Koldioxid- och kväveproblematiken är ju svår att hantera i och med att man inte ser koldioxiden, man ser inte kväveutsläppen. Det tar lång tid innan man börjar se konsekvenserna. Det gör det sålunda mycket svårare att minska utsläppen av dessa ämnen.

Jag är ändå övertygad om att om vi inför styrmedel på dessa ämnen har jag svårt att se varför vi inte skulle klara av att lösa de problemen också. Vi har en kapacitet att upptäcka problem och sedan lösa dem. Men i fråga om koldioxid kan det bli ett sådant massivt motstånd att vi faktiskt kommer att fördröja lösningen så att vi får en hel del klimatförändringar på vägen och tvingas leva med dem flera hundra år framåt.

Styrmedel är en fantastisk bra drivkraft för företag. Den dagen det börjar bli dyrt att producera el från kol kommer ingen att vilja köpa el från kol. Idag är fjärrvärmeverken i Sverige stort sett fossilbränslefria. Det är ett paradexempel på hur miljöekonomiska styrmedel kan fungera. I den meningen ser jag ingen skillnad mellan ekologisk ekonomi och miljöekonomi.

Det finns en fundamental fråga som handlar om storleken på demokratin. Inför EMU-omröstningen talade man om att Europa behövs som en motkraft mot USA. Det där är intetsägande så länge som vi inte talar om vad den här motkraften faktiskt ska stå för. Det är fullständigt oklart vad EU kommer att stå för om 30 år. Vi måste värna om demokratin. Det är möjligt att EU är förenligt med demokrati men det är inte så att jag tycker att det räcker att bara ropa på att besluten ska flyttas upp på en högre nivå. Ju högre upp besluten fattas, desto mindre inflytande har medborgarna över politiken. Folk kommer att rösta allt mindre. Det är ett fundamentalt problem. Jag har ingen lösning på det.

I slutändan, var landar man i detta resonemang? Jag landar i något som är så konservativt och trist som att jag vill ha parlamentarisk demokrati och marknadsekonomi. Det är inte alltid systemet producerar de bästa politikerna och de bästa företagen men det är det bästa vi har och vi får hoppas att det fungerar.

Kristina Persson:

Jag landar i att en rad svåra frågor måste ställas, även om svaren inte finns, inte blir perfekta eller tar tid att finna. Hur kan man få till stånd demokratiskt fungerande system som fungerar på en aggregerad nivå så att de kan svara mot de utmaningar som bl.a. miljöhoten innebär? Vilken

förmåga finns det i samhället för att generera den delaktighet och aktivitet som demokratin förutsätter? Det finns idag inga medborgerliga arenor för diskussion och debatt eller ens en gemensam identitet i Europa, trots att vi är ganska lika. Hur ska man då få det att fungera globalt? Hur ska snabba förändringar kunna bli förenliga med demokratiska förändringar? Och hur kan man få till stånd förändringar utan att först tvingas ta vägen via kriser, katastrofer och elände? *Det* kan man känna stark oro för. Men det enda socialt anständiga förhållningssättet är att vara optimist. Motsatsen, katastrofscenarierna blir annars lätt självuppfyllande.

Hur får man till stånd en förändring som rymmer tilltro till individernas förmåga att förändra sig själva och sitt sätt att agera? Jag ser att det finns många negativa krafter som stänger inne människorna och stoppar vår kreativitet och förmåga att ta ansvar. Ändå tror jag att individens förmåga till förändring har en mycket stor potential.

Om man ska fundera över framgångsvägar ligger det mycket i att skapa allianser tvärs över intressen, inte minst tillsammans med näringslivet där det finns många som har mycket att vinna på förändringar. Bekymret är att det offentliga, som är de som borde ligga före sällan gör det. Men hindren är många, bl a handlar det om brist på resurser.

Det är inte genom en bättre nationalekonomi (även om den givetvis måste utvecklas och följa sin tid) som vi löser problemen. Nationalekonomin kan vara ett stöd för analys och förståelse. Men det kan inte vara det enda perspektivet. Andra aspekter måste få större inflytande, och jämkas samman med det ekonomiska.

Anders Wijkman:

En sak vi har lärt på det här mötet är att vi borde ha ett speciellt möte kring politikens former. Många av oss har erfarenheter från det här området och vi behöver dela med oss av dessa.

Deltagarlista

Magnus Andersson, egen företagare
Georg Andrén, Riksbanken
Svante Axelsson, Naturskyddsföreningen
Christian Azar, Fysisk resursteori, Chalmers
Sven Bergström, Centerpartiet
Krister Berinder, ekonom
Catherine Bonde
Anita Brodén, Folkpartiet
Anders Byström, egen företagare
Barbro Curman, Perlan
Karl-Erik Edris, egen företagare
Göran Gennvi, Naturakademin
Kenneth Hermele, författare och ekonom
Johan Holmberg, Ideal
Sofia Holmberg, Ideal
Anders Kumlander, Kulturforum
Annika Laurén, Ekobanken
Björn Lindbergson, egen företagare
Lars Nieckels, egen företagare
Hans Nilsson, egen företagare
Siv Näslund, Miljöårsberedningen
Kristina Olsson, Miljöårsberedningen
Kristina Persson, Riksbanken
Jens Reutercrona
Per Ribbing, Det Naturliga Steget
Christer Sanne, Urban Studies, KTH
Krister Skånberg, Miljöpartiet
Kristian Skånberg, Miljöpartiet
Uno Svedin, Formas
Peter Söderbaum, Mälardalens högskola
Staffan Söderberg, Skanska AB Sustainability
Roger Tiefensee, Centerpartiet
Dick Tillberg, egen företagare
Malin Törnquist, politisk sekreterare Finansutskottet
Dag Unman, IHM Business School
Gunnar Vagerstam, Miljöansvarig SVT
Carl Wahren, 21st Century Drama
Ulrika Wienecke, Riksbanken
Anders Wijkman, Europaparlamentariker
Jim Wine
Karin Åkerlund, Svenska Kyrkan